

и иностранных цитат, поговорок, пословичных выражений и отдельных слов. СПб., тип. Ак. наук. М.И. Михельсон. 1896-1912;

7. Широкова И.А. Эмоциональный концепт «Любовь» в идиостиле А.С. Пушкина: На примере стихотворных произведений и их переводов на немецкий язык: диссертация кандидата филологических наук: 10.02.20. – Тюмень, 2006. – 259 с.

СПИСОК ІЛЛЮСТРИРОВАННОГО МАТЕРІАЛА

1. Дон Жуан // Свободная энциклопедия «Википедия» // по материалам Литературной энциклопедии 1929-1939. – Режим доступа: <http://ru.wikipedia.org/>
2. Определение «Покрытка» // Энциклопедический словарь Ф.А. Брокгауза и И.А. Ефрона. – С.-Пб.: Брокгауз-Ефрон. 1890-1907
3. Русские гусары // Русь Великая в фактах и комментариях. – Режим доступа: <http://derjava-rus.ru/2012/03/28/russkie-gusary.html>
4. Шевченко Т. Зібрання творів: У 6 т. (Варнак; Наймичка) – К., 2003. – Т. 3: Драматичні твори. Повісті. – 247 с.
5. Шевченко Т. Зібрання творів: У 6 т. (Прогулка с удовольствием и не без морали). – К., 2003. – Т. 4: Повісті. – С. 208-326.

УДК 81'27

Собецька Н.В.
(Тернопіль, Україна)

СУЧАСНИЙ ЛІНГВОГЕНДЕРОЛОГІЧНИЙ ПРОСТІР З ПОГЛЯДУ КОМУНІКАТИВНОЇ ЛІНГВІСТИКИ

У статті розглянуто гендерний аспект комунікативної лінгвістики, порівняльні подібності та відмінності у спілкуванні чоловіків та жінок на розмовному та писемному рівні.

Ключові слова: комунікативна лінгвістика, гендер, спілкування, лінгвогендерологічні проблеми, чоловіки, жінки.

В статтє рассмотрен гендерный аспект коммуникативной лингвистики, сравнительные сходства и различия в общении мужчин и женщин на разговорном и письменном уровне.

Ключевые слова: коммуникативная лингвистика, гендер, общение, лингвогендерологические проблемы, мужчины, женщины.

The article considers the gender way of communicative linguistics, comparative similarities and differences in communication between men and women on the level of speaking and writing.

Key words: communicative linguistics, gender, communication, gender linguistic problems, men, women.

Процеси людського спілкування ставали об'єктом дослідження багатьох галузей мовознавства, починаючи з теорії мовленнєвого спілкування/діяльності (засновники Л.С.Виготський, О.М. Леонтьєв тощо), закінчуючи відносно новою галуззю мовознавства, комунікативною лінгвістикою.

Як наука, комунікативна лінгвістика почала формуватися у другій половині ХХ століття. Комунікативна лінгвістика – розділ і водночас новий напрям сучасної науки про мову, предметом якого є процеси спілкування людей з використанням живої природної мови, а також з урахуванням усіх наявних складових комунікації (фізичних, фізіологічних, психологічних, соціальних, контекстних, ситуативних та ін.) [2:8].

Найважливіші ідеї комунікативної лінгвістики зародились у межах лінгвістики другої половини ХХ ст. Лінгвісти почали говорити про мову як форму, спосіб життєдіяльності людини, вербалізації людського досвіду і його усвідомлення, вираження особистості й організації міжособистісного спілкування у процесі спільної діяльності людей. На рубежі 60–70-х років ХХ ст. відбувся “прагматичний поворот”, започаткований працями Дж.Л. Остіна, Дж.Л. Серля, засновниками теорії мовленнєвих актів. Результатом цього наукового пошуку стало вивчення прагматичних (передусім соціально-психологічних та конситуативних) чинників використання мови. Саме лінгвістична прагматика від самого початку керується принципами динамічного підходу до мови, роблячи ідею діяльності своєю методологічною основою. Прагматика розглядає мовні знаки як результат лінгвокреативної діяльності людської свідомості, що спрямована на вираження певного мисленнєвого образу[4: 137].

Предметом комунікативної лінгвістики є вивчення мови в реальних процесах спілкування (комунікації). Тісні контакти комунікативної лінгвістики з різними сферами гуманітарного знання зумовили глибоке проникнення методів багатьох наук у дослідження комунікативних процесів

Серед основних питань комунікативної лінгвістики необхідно виокремити питання про загальні закони комунікації, специфіку комунікації залежно від різних умов (соціальних, культурних, професійних тощо), структуру мови (мовного коду) у процесах спілкування, закономірності взаємодії мовних (вербальних) і позамовних (невербальних) засобів комунікації, залежність організації мовного коду від позамовних (ситуативних – у широкому сенсі слова) явищ, етапи і закономірності породження і сприйняття мовлення в різних комунікативних умовах, причини комунікативних невдач, особливості мовленнєвих стратегій, а також про методи дослідження мови і засобів інших семіотических систем у процесах комунікації.

Комунікативна лінгвістика оперує власним категоріальним апаратом, що ґрунтується на основних категоріях загальної лінгвістики, теорії мовленнєвої діяльності, та прагматики. До базових понять комунікативної лінгвістики належать: комунікація, спілкування, комунікативний акт, інформація, комунікативний смисл, комунікативна діяльність, мовний код, вербальні й невербальні засоби спілкування, інтеракція, трансакція, комунікативний крок у діалозі та ін.

Отже, осереддя комунікативної лінгвістики є категорії, пов'язані з організацією мовного коду в спілкуванні. У цьому виявляється специфіка комунікативної лінгвістики, її відмінність від психолінгвістики, соціолінгвістики, теорії мовленнєвої діяльності та інших напрямів і галузей сучасної науки про мову. Невід'ємним складовим компонентом

будь-якої комунікації завжди є комунікативна мовна особистість, зі своїми визначальними ознаками та характеристиками. Таким чином, комунікативна лінгвістика займається вивченням комунікації, “спілкування особистостей за допомогою мовних і паралінгвальних засобів з метою передавання інформації” [2: 329]. Нас же на даному етапі, цікавимо гендерний аспект комунікативної лінгвістики, порівняльні подібності та відмінності у спілкуванні чоловіків та жінок на розмовному та писемному рівні.

В останні роки науковий пошук комунікативної лінгвістики спрямовується на вивчення гендерного аспекту спілкування з метою встановлення специфіки та типових тенденцій спілкування (праці А.В. Кириліної, І. М. Осовської, О.А. Янкової, Т. Гундорової, В. Агеєвої, М.Дмитрієвої та ін.); визначається перехід від лінгвістики структурної до лінгвістики антропологічної, яка розглядає явища мови у тісному зв'язку з людиною, її мисленням та духовно-практичною діяльністю. Антропоцентрична лінгвістична парадигма існує у ракурсі міждисциплінарної взаємодії з психологією, теорією комунікації, етнологією, культурологією, соціологією, когнітологією, семіотикою. І в цьому виявляється синергетичне бачення того, що відбулося і нині відбувається з мовою та інтерпретованим людиною світом.

Звернення до антропоцентричної парадигми лінгвістичних досліджень сприяло викремленню феміністської лінгвістики як результату Нового жіночого руху в США і Німеччині в кінці 60-х на початку 70-х років. З кінця 60-х років ХХ ст. у роботах з соціології й філософії з'являється тенденція розмежування понять біологічна стать і соціальна стать, що сприяло, зокрема, зростання інтересу до гендеру у російській та вітчизняній лінгвістиці з 80-х років минулого століття.

Термін *гендер* визначається як соціальна стать на відміну від біологічної, і продукується вона у процесі соціальної, культурної і мовної практики. Категорія “гендер” була впроваджена феміністками з метою розрізнення понять «біологічна стать» та «соціокультурна стать». За словами А.В. Кириліної, “гендерний фактор, який враховує природну стать людини і її соціальні “наслідки”, є однією з істотних характеристик особистості і протягом усього життя впливає на її усвідомлення своєї ідентичності, а також на ідентифікацію суб'єкта-мовця іншими членами соціуму”. Не біологічна стать, а соціокультурні норми визначають психологічні якості, моделі поведінки, професійну діяльність чоловіка та жінки [7: 35].

Розглядаючи сучасний стан гендерних досліджень в мовознавстві на Заході, звичайно виокремлюють, за словами М.М. Дмитрієвої, три підходи [6]:

Перший підхід зводиться до трактовки виключно соціальної природи мови жінок і чоловіків і спрямований на виявлення тих мовних відмінностей, які можна пояснити особливостями перерозподілу соціальної влади у суспільстві. При цьому “чоловіча” чи “жіноча” мови визначаються як певна функціональна похідна від основної мови.

Другий – соціопсихолінгвістичний підхід – науково редукує “жіночу” та “чоловічу” мови до особливостей мовленнєвої поведінки статей. Статистичні показники чи визначення середніх параметрів поведінки статей складають каркас для побудови психолінгвістичних теорій типів мовленнєвої поведінки різних статей.

Представники третього напрямку в цілому роблять наголос на когнітивному аспекті розбіжностей у мовній поведінці статей. Для них є більш значущим не тільки визначення

частотності відмінностей та оперування її показниками, але й створення цілісних лінгвістичних моделей мовних категорій. Опіраючись частково на кожен з підходів, спробуємо проаналізувати лінгвогендерологічні особливості спілкування сучасного суспільства.

Характер мовленнєвого спілкування, його стратегія, стиль, тональність великою мірою залежать від гендерних, соціостатевих й комунікативних статусів учасників спілкування.

На поведінку й спілкування жінок і чоловіків істотно впливають два чинники: психофізіологічні особливості та гендерні стереотипи, механізми, що забезпечують закріплення і трансляцію гендерних ролей від покоління до покоління.

Щодо особливостей особистості й темпераменту психологи стверджують, що жінки більшою мірою екстравертні (лат. extra – зовні і verto – повертаю), товариські, активні, емпатичні (співчутливі) й дбайливі, а чоловіки більш автономні, настійливі, авторитарні й інтелектуальні. Жінки, як правило, перевершують чоловіків у всьому, що стосується мови (дівчатка починають раніше говорити, мають багатший словниковий запас, утворюють складніші й різноманітніші речення); вони більше схильні до кохання, прихильніші, емоційніші. Чоловіки ж більш інтернальні, частіше є лідерами; їхня самооцінка залежить від успіхів у сфері предметної діяльності, стабільніша і загалом вища від жіночої [9 : 221]

Чоловічий стиль спілкування – активний і предметний, але водночас змагальний і конфліктний. Для чоловіка зміст спільної діяльності важливіший, ніж індивідуальна симпатія до партнера. Чоловіче спілкування відрізняється емоційною стриманістю. Жінки вільніше й повніше (зокрема, вербально) висловлюють свої почуття й емоції, у них виникає потреба ділитись з кимось своїми переживаннями; вони також здатні до співпереживання.

Істотно різняться й стилі чоловічого і жіночого спілкування:

У комунікуванні чоловіків найважливішою є інформація, тобто факти, цифри і результати. Жінки, крім інформації, великою мірою зорієнтовані на атмосферу спілкування, на інтерактивні, міжособистісні аспекти.

Чоловіки у комунікації зорієнтовані на соціальні статуси і владу; вони пристосовуються до ієрархічних соціальних ролей у комунікації. Жінки віддають перевагу партнерській, рівноправній комунікації; вони зорієнтовані на встановлення хороших стосунків, прагнуть до їх зміцнення, знищення соціальних та інших ієрархічних бар'єрів. Тобто жінки намагаються скоротити дистанцію між собою і партнером у комунікації, а чоловіки цю дистанцію підтримують.

Чоловіки частіше обирають роль «одинокого воїна», який повинен завоювати певну позицію в комунікації або залишитися в ній самотнім. Жінки значно краще почувуються в колективі, легше встановлюють контакти. Тобто чоловіки віддають перевагу комунікації асиметричній, а жінки – симетричній.

Мовлення жінок насичене засобами опису почуттів, настроїв, емоцій; воно емоційніше, ніж чоловіче.

Жінки переважно формулюють свої бажання непрямо, а тому болісно реагують на приховані інтенції співрозмовників. Жінки очікують від чоловіків «вгадування»

їхніх бажань; чоловіки зорієнтовані на прямі прохання, вимоги. Це часто стає причиною конфліктів.

Чоловіки, як правило, формулюють пропозиції прямо; жінки – у вигляді запитань. Жінки частіше кажуть «*думаю...*», «*вважаю...*», навіть тоді, коли цілком переконані у своїй правоті. Чоловіки формулюють свої міркування значно категоричніше. Це часто спричиняє невпевненість у жінки, стає причиною непорозумінь.

У розмовах, дискусіях тощо, чоловіки частіше, ніж жінки, акцентують на власній позиції. Жінки зорієнтовані на загальну атмосферу спілкування, а тому їм краще вдається формування гармонійної, позитивної атмосфери перебігу комунікації. У конфліктних ситуаціях жінки частіше, ніж чоловіки, відмовляються від своїх поглядів, позицій. Чоловіки розв'язують конфлікти раціональним способом, за допомогою аргументів і переконань; жінки схильні до емоційного їх вирішення. Жінкам легше, ніж чоловікам, звернутись до когось за допомогою; чоловіки витлумачують це як слабкість.

Що ж стосується аспектів спілкування, пов'язаних із мовним кодом, то дослідники лінгвогендерологічних проблем зазначають, що в мовленні чоловіків простежується більша кількість іменників і дієслів; жінки віддають перевагу прикметникам і прислівникам. У мовленні жінок частіше трапляються актуалізатори (*так? ти що? га? тощо*), сигнали наявності зворотного зв'язку і уваги до слів співбесідника (*так, ага, угу, о! тощо*). Жінки спокійніше реагують на перебивання мовлення, їх мовний код містить більшу кількість засобів ввічливості, меншу кількість грубих і лайливих виразів. У мовленні жінок частіше спостерігається явище неточного («приблизного») називання предметів (*наприклад, у магазині: Покажіть мені, будь ласка, цю штучку*); чоловіки ж намагаються називати все точно. Жінки частіше вживають слова зі значенням невпевненості (*мабуть, напевне і под.*) і описові вирази внутрішніх етапів (*Я від усього цього холодна*) та інші особливості [3:168].

Дослідження в цій же галузі, проведені Є.А. Горошко, з враховуванням спеціальних параметрів, що враховують певні характеристики мовлення: зв'язаність, динамізм, якісність, предметність, складність та інше, використовувані при лінгвостатистичному аналізі тексту, виявило, що чоловічій письмовій мові порівняно з жіночою властиві такі особливості:

1. Речення за своєю довжиною в середньому коротші від жіночих.

2. Велика частота граматичних помилок.

3. Більш висока частота використання іменників і прикметників, у свою чергу, набагато менше дієслів і часток. Чоловіки вживали також більше якісних і присвійних прикметників, причому якісні прикметники вживалися в основному в звичайному ступені, а не в порівняльному чи найвищому ступенях. Крім цього, чоловіки значно частіше використовували прикметники й іменники жіночого роду, тобто існувала явна орієнтація на використання слів, „протилежних” за родом.

4. Превалювали раціоналістичні оцінки. Емоційних і сенсорних оцінок у мові чоловіків менше, бо вони виділяли частіше естетичну, ніж етичну сторону предмета чи явища навколишньої дійсності.

5. Саме чоловіки зображують світ і дійсність у більшій розмаїтості якісних характеристик, фарб і ознак, ніж це роблять жінки.

6. При аналізі синтаксичної структури жіночих і чоловічих текстів було виявлено, що чоловіки частіше використовують підрядний, а не сурядний зв'язок.

7. Рідше зустрічаються окличні і питальні речення.

8. Рідше використовуються неповні речення й еліптичні конструкції.

9. Зворотний порядок слів менш властивий чоловічій письмовій мові [5:34].

Чоловіча ж письмова мова чітко відрізняється від жіночої про що свідчать наступні характеристики: чоловікам притаманне використання армійського і тюремного жаргону, велика кількість абстрактних іменників часте вживання вступних слів, особливо мають значення констатації: *очевидно, безсумнівно, звичайно*; вживання при передачі емоційного стану або оцінки предмета чи явища слів з найменшою емоційною індексацією. Та й загалом при передачі емоцій вирізняється одноманітність прийомів. Представникам маскулінного світу властиве поєднання офіційно і емоційно маркованої лексики при зверненні до рідних і близьких людей, використання газетно-публіцистичних кліше, вживання нецензурних слів як ввідних і їх одноманітність, а також переважання нецензурних інвектив і конструкцій, що позначають дії і процеси. Здебільшого виокремлюється переважання дієслів активного стану та перехідних знаків пунктуації невідповідних емоційному напруженню мови, визначень, обставин, займенникових сполучень, доповнень, модальних конструкцій, що виражають різну ступінь імовірності, невизначеності (*може бути, по-видимому, по-моєму*), схильність до вживання престижних, стилістично підвищених форм, кліше, книжкової лексики (*відчував почуття огиди і гидливості; різкий розмова; силуети підлітків*), використання коннотативно нейтральних слів і виразів ефемізмів (*нецензурно висловлювався замість матюкався; в нетверезому вигляді замість п'яний*). Саме чоловіки надають перевагу вживанню оцінних висловлювань (слів і словосполучень) з дійсничними лексемами замість, називання особи по імені (*ця сволота; ці покидьки*). Характерна їм і велика образність мови при описі почуттів, різноманіття інвектив та їх акцент за допомогою підсилювальних частинок, прислівників і прикметників. Інвективи, як правило, зачіпають біофізіологічні характеристики жінки: зовнішність вік, сексуальність. Зустрічаються частіше, ніж у жінок лайки-іменники і дієслова в пасивному стані (*їйого наспівають самогоном; забирають її з роботи щодня на тачці*). Високочастотним є також використання конструкцій прислівник + прислівник (*занадто безжально; дуже добре*), простих і складносурядних речень, синтаксичних оборотів з подвійним запереченням; часте використання знаків пунктуації, високе емоційне забарвлення мови в цілому.

Підсумовуючи сказане вище, можна дійти висновку, що гендерні відмінності між чоловіками та жінками, безперечно, суттєві і значущі, але не такі вже великі, щоб особи різної статі не могли дійти порозуміння. Багато факторів та обмежень впливають на людину з самого народження, чим змінюють поведінку чоловіків і жінок. Мова може йти лише про типові риси чоловічого та жіночого мовлення, виявлених тенденцій вживання мови чоловіками та жінками.

Гендерні ознаки мовної картини світу – це сутнісні прояви пізнання світу крізь призму чоловічого і жіночого бачення, що інтегрують універсальні та національно специфічні ознаки, виявляють особливості номінативної та комунікативної діяльності чоловіків і жінок, а також вплив статі на мовну практику та мовну поведінку [3].

Прояви маскулінності та фемінінності можна спостерігати у різних сферах, зокрема у типах поведінки індивідів, різноманітних видах соціальної активності, та особливо у мові, що описує ці явища. Лінгвістична гендерологія співвідносить мову з особистістю за ознакою соціальної статі. Гендер, з-поміж інших соціолінгвістичних понять, найбільше пов'язаний з умовами життя, реаліями, нормами і традиціями певної культури.

Отже, проблема співвідношення гендеру й мови є дуже складною. Мова не лише показує ставлення до жінок і чоловіків у суспільстві, а й здатна формувати наше уявлення та ставлення до статі. Гендерна лінгвістика повинна сприяти розвитку гендерної чутливості, усвідомлення того, що в сучасному суспільстві проблеми дискримінації ще не розв'язані повністю, розуміння того, що вимоги, котрі соціум висуває до чоловіків і жінок, відрізняються, та що подібні накинута обмеження не йдуть на користь ані жінкам, ані чоловікам, ані, власне, суспільству.

ЛІТЕРАТУРА

1. Агеева В. Жіночий простір: Феміністичний дискурс українського модернізму: Монографія – К.: Факт, 2003. – 320 с.
2. Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст./ М.Зубрицька. – Львів: Літопис, 1996. – 633 с.
3. Гендер і культура. Збірник статей. Упорядники: Віра Агеева, Світлана Оксамитна. – Київ: Факт, 2001-224 с.
4. Гендерний підхід: історія, культура, суспільство. /Ред.: Л.Гентош, О.Кісь. – Львів: ВНТЛ – Класика, 2003. – 252 с.
5. Горошко Е.И. Особенности мужского и женского стиля письма // Гендерный фактор в языке и коммуникации. – Иваново, 1999. – С.28-41.
6. Дмитрієва М. М. Гендерні дослідження в мовознавстві. – [Електронний ресурс]. – http://linguistics.kava.kiev.ua/publications/2005/01/13/xmas_28.html
7. Кирилина А.В. Гендер: лингвистические аспекты. — М.: Изд-во «Институт социологии РАН», 1999. – 180 с.
8. Кісь О. Етнічні гендерні стереотипи та джерела їх конструювання // Український жіночий рух: здобутки і проблеми: Зб. наук. праць. Вип. перший. Дрогобич: Коло, 2002. – С. 26-43.
9. Пчелінцева О.Е. Комунікативна поведінка людини: Гендерний аспект // Гендер: Реалії та перспективи в українському суспільстві: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Київ, 11-13 грудня 2003р.). – К.: Фоліант, 2003. – С. 218-222.